

Holtrop, A., *Nynke van Hichtum. Leven en wereld van Sjoukje Troelstra-Bokma de Boer 1860-1939* (Dissertatie Groningen 2005, Amsterdam: Contact, 2005, 644 blz., €45,-, ISBN 90 254 1716 7).

De opvallendste zin uit Holtrops biografie van Sjoukje Bokma de Boer alias Nynke fan Hichtum alias Sjoukje Troelstra staat op pagina 13: ‘Ik heb de illusie dat ik de persoon van Sjoukje Troelstra redelijk dicht ben genaderd, maar moet daar meteen aan toevoegen dat het wezen van deze vrouw me raadselachtig is gebleven.’ Al in het begin van het boek is duidelijk dat we hier van doen hebben met een vrouw die vele namen draagt en vele gezichten heeft, maar ook met een biografie die weet en accepteert dat de werkelijkheid van een ander leven benaderd kan worden, maar niet ten diepste gekend.

Het lijkt me vanuit dit oogpunt niet toevallig dat Holtrop de lezer stof aanreikt om zichzelf een mening over Bokma de Boer te vormen, om het raadsel zelf op te lossen. Holtrop heeft voor dit boek gedurende lange jaren een enorme hoeveelheid primaire bronnen verwerkt. Het raamwerk waarover zij dit bewerkte materiaal, veelal in de vorm van citaten en parafrases, nu drapeert is een vrij simpel levensverhaal. Bokma de Boer, dochter van een Friese dorpsdominee, werd door een vriendin in contact gebracht met de rechtenstudent, Fries dichter en latere socialistenleider Pieter Jelles Troelstra. Met hem trouwde ze, kreeg ze kinderen en bouwde ze – aanvankelijk moeizaam – een bestaan op. Door hem ook kwam ze in het centrum te staan van de sociaal-democratische beweging. Daarnaast stimuleerde hij haar om te gaan schrijven voor kinderen. Aanvankelijk in Friese en later in landelijke bladen van sociaal-democratische snit ontwikkelde zij zich daarin. Ondertussen liep hun huwelijk stuk. Vanaf hun scheiding in 1907 ontplooidde Bokma de Boer zich steeds meer als toonaangevend schrijfster en recensente van jeugd-literatuur. Bestsellers als *Jelle van Sipkes Froukje*, *Afke's Tiental*, *Schimmels voor de koets* en vele uitgaven van sprookjes behoorden tot ver na de Tweede Wereldoorlog tot de populairste Nederlandse kinderboeken.

Hier en daar werkt Holtrop een thema uit (bijvoorbeeld Bokma de Boers ziekte: ‘waaraan leed Sjoukje?’ 158-168), maar over het algemeen volgt ze het leven van Bokma de Boer van jaar tot jaar, als in een kroniek. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat de condoleancebrieven die Bokma de Boer naar aanleiding van Troelstra's overlijden in 1930 ontving niet – zoals negen van de tien biografen wel zouden hebben gedaan – worden gebruikt om de figuur Troelstra ergens in een zelfstandige paragraaf diepgang te geven, maar tot een zelfstandig, op 1930 gerangschikt onderwerp worden uitgewerkt. Opmerkelijk is ook dat Holtrop van bepaalde kritische gebeurtenissen (de ontmoeting van Sjoukje en Piet, en later hun scheiding) meerdere versies uit de bronnen destilleert, waartussen ze zelf niet definitief kiest.

Deze bescheidenheid heeft grote voordelen. Ze geeft het boek lucht en openheid, niet alleen om verschillende versies van het verhaal naast elkaar aan de lezer aan te bieden, maar ook om breed en ruim aandacht te schenken aan de cultuurhistorische context waarin zich het leven van Bokma de Boer

afspeelde. Juist deze aanpak maakt Holtrops boek tot een fascinerende biografie en een verhelderend tijdsbeeld tegelijk.

De allereerste context van Bokma de Boers levensverhaal is vanzelfsprekend haar huwelijk met Troelstra. ‘Behind every great man there’s a woman’ en voor een groot deel is het boek een zoektocht naar de vrouw achter Troelstra. Soms neigt het boek er zelfs naar om een biografie van Troelstra zelf te worden, bijvoorbeeld waar de spoorwegstaking van 1903 wordt behandeld; daar wordt Bokma de Boer aan het eind met een stoplap de tekst weer ingesleept: ‘Sjoukje hoorde elke dag uit de eerste hand hoe de acties mislukten...’ (284) Toch is het thema hier al met al niet Troelstra, maar de uitermate gecompliceerde relatie tussen Piet en Sjoukje, tussen twee ziekelijke mensen die elkaar wederzijds beïnvloedden, opwonden en uitputten. Holtrop boekt winst door zo’n thema door het gehele boek heen en van meerdere kanten te belichten. In de al genoemde paragraaf ‘waaraan leed Sjoukje?’ last ze een verhelderende beschouwing in over neurasthenie als dalend cultuurgoed en geeft ze zowel een mogelijke eind-negentiende-eeuwse diagnose (neurasthenie dus) als ook een moderne (ME of CVS). Ondertussen houdt ze zelf gezonde historiografische afstand. Als we lezen hoe zoon Jelle namens zijn moeder brieven aan uitgevers schreef waarin hij haar zwakke gezondheid als argument gebruikte om iets gedaan te krijgen, dan blijkt dat Bokma de Boer haar ziekte ook aanwendde om zowel bij haar zoon als bij haar uitgever ‘ziektewinst’ te boeken. Zou die winst dus niet ook reden kunnen zijn geweest om ziek te worden of te blijven, kan een lezer zich afvragen.

Op vergelijkbare wijze werkt Holtrop een aantal andere contexten grondig uit: de sociaal-democratie, *Fin de siècle*-spiritualiteit, het feminisme, jeugd-literatuur, Friese vertelcultuur. Langzamerhand krijgt zo de lezer een min of meer afgerond beeld niet van het wezen, maar van de contradicties in Bokma de Boers karakter. In haar epiloog (de populaire variant van de proefschrift-samenvatting?) benoemt Holtrop deze tegenstellingen en daar wordt bevestigd hoe steeds achter een bepaalde eigenschap een andere schuilgaat (bijvoorbeeld achter de ziekelijkheid een sterke wil, achter de politieke ideeën een non-feministische opvatting over moederschap) en hoe steeds die beide op elkaar inwerken en het levensverhaal gaande houden. Zeer geslaagd!

Omdat deze recensie bedoeld is voor een vaktijdschrift en omdat het boek is verdedigd als proefschrift is ondertussen ook enige kritiek op de vorm van het boek gerechtvaardigd. ‘Voor de leesbaarheid van het verhaal’ zijn geen voetnootnummers opgenomen (17), meldt Holtrop. Het boek lijkt inderdaad op zoveel moderne wetenschappelijke boeken uit de fondsen van grote uitgeverijen: de verwijzing is uit de tekst verbannen. Achterin staan nu noten die worden aangeduid met de beginregels van tekstalinea’s. Juist hier is het effect van deze werkwijze averechts. Waar zoveel primaire bronnen worden gebruikt, heeft het voor de leesbaarheid juist zin om gedetailleerd te verwijzen, liefst zelfs in voetnoten onder aan de pagina. Holtrops werkwijze impliceert immers dat de lezer zelf moet kunnen mee-oordelen. Nu moet hij maar kijken of er bij een bepaalde passage een noot hoort en wie wanneer wat precies gezegd of geschreven heeft. Een gevolg is ook dat in de tekst vaak niet goed

duidelijk is wat citaat of parafrase is en wat Holtrops eigen mening (bijvoorbeeld op pagina 91 of op 506/507 waar een interview zo sterk wordt geparafraseerd dat het lijkt alsof Holtrop zelf aan het woord is). Het eindresultaat is vermindering in plaats van vermeerdering van leesbaarheid.

Tenslotte mis ik ook de verwijzing naar oudere beeldvormende literatuur. Natuurlijk, Holtrop kent deze literatuur wel, maar ze weegt ze niet, althans niet ten overstaan van de lezer. Heel typerend noemt ze wel de film van Pieter Verhoef *Nynke* en ook de fictionele biografie van Tineke Steenmeijer-Wielenga – *De oare Helte* –, maar in plaats van de verschillen te benoemen, laat ze het bij de opmerking dat er een aardig artikel zou zitten in de vergelijking van haar visie met die van de beide andere. (14) Jammer, de wetenschappelijke waarde van het boek zou nog groter zijn geweest indien Holtrop zich in dit opzicht wat duidelijker had gepositioneerd.

Goffe Jensma

Jong, R. de, *Electoral culture en politieke oriëntatie. Verkiezingen in Gelderland, 1888-1940* (Historische publicaties Gelderland VI; Hilversum: Verloren, 2005, 235 blz., €25,-, ISBN 90 6550 892 9).

Sinds de Fortuyn-revolte bedenkt de politiek-bestuurlijke elite van Nederland nieuwe vormen voor onze parlementaire democratie. Deze halfslachtige pogingen worden ingegeven door het algemeen gevoel dat de kloof tussen politiek en burger groot is. Het stelsel van evenredige vertegenwoordiging versterkt niet de band tussen de kiezer en de gekozene zo luidt de analyse. De kiezer stemt op een partij. De verkiezingsstrijd gaat tussen partijen onderling. Op het moment dat de strijd oplaait en tussen herkenbare personen gaat, dan treden de ijzeren wetten van de massamedia in werking. Scherpe debatten en tegenstellingen trekken de aandacht van de kiezers. Sinds de Nederlandse politieke partijen interne lijsttrekkersverkiezingen houden, trekken de lijsttrekkersdebatten veel aandacht. Partijbijeenkomsten zijn nog nooit zo druk bezocht. Het is een vorm van amusement. Honderd jaar geleden was dat niet anders. ‘Want het debat is toch maar de hoofdzaak voor velen!’, schreef de verslaggever van de *Arnhemse Courant* van 2 juni 1909. ‘Ze kunnen elkaar zoo lekker de laag geven’, zeide de sergeant, met een vriendelijk gelaat, die naast mij zat.’ Dit citaat is afkomstig uit de precieze beschrijving van verkiezingscampagnes in drie Gelderse regio’s door De Jong. De Jong heeft eerder naam gemaakt met zijn proefschrift over de campagnes voor de Tweede-Kamerverkiezingen 1848-1887. Zijn werk vulde een leemte in de politieke geschiedschrijving. Voor het hier besproken boek geldt hetzelfde. Het is een mooi initiatief van de redactie van Historische Publicaties Gelderland dat deze historicus de mogelijkheid heeft gekregen om de electorale cultuur van drie verschillende regio’s in Gelderland, met ieder een eigen politieke cultuur, te beschrijven. Het boek is een ware ‘Fundgrube’ voor de politiek historicus en de politicoloog, die de effecten van landelijke ontwikkelingen op lokaal niveau terug kan zien.

De Jong laat de voordelen van het districtenstelsel zien: de persoonlijke campagnes en debatten die de campagnes zeer levendig maken. Maar hij laat ook de nadelen zien: ‘the winner takes all.’ Groepen van het electoraat voelen zich niet vertegenwoordigd door de districtsafgevaardigde. Waar een district vast in handen was van een bepaalde kandidaat, bijvoorbeeld de liberaal Tydeman in Tiel, deden andere partijen niet eens moeite om campagne te voeren. Jasper Loots heeft in zijn proefschrift *Voor het Volk. Van het volk. Van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging* de voor- en nadelen opgesomd. De emotionele en persoonlijke competitie, de stembusakkoorden tussen verschillende kandidaten, en de ongelijke grootte van de districten waren veel gehoorde klachten. In De Jongs studie worden deze klachten bevestigd.

Nederland was in de vorige eeuw vooral platteland en daar hadden vooral de notabelen het voor het zeggen. De Jong toont aan dat de bestuurlijke elite (burgemeesters, notarissen, rentmeesters, hereboeren en polderbesturen) een